

טור חושן משפט הלכות דיינים סימן א

הלכות דיינים:

רבן שמעון בן גמליאל אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום פ"ה ה"ר יונה ז"ל אין פירושו שבשביל ג' דברים אלו נברא העולם שהרי בתחילת הפרק אומר על ג' דברים העולם עומד ואינם אלו שזוכר כאן אלא מתחלה אמר שבשביל ג' דברים נברא העולם ואלו הן התורה והעבודה וגמילות חסדים תורה דכתיב ה' קנני ראשית דרכו אמרה תורה אני נבראתי לפני כל הנבראים ובעבורי נבראו כל הנבראים וכן בשביל העבודה שבחר הקדוש ברוך הוא בישראל מכל האומות ובחר בבית המקדש מבכל המקומות שיעבדוהו בו ובשבילו נברא העולם וכן גמילות חסדים שהיא מדת חסד שגורמת להיות לרצון לפני הש"י וכאן אמר העולם קיים פירוש אחר שנברא מתקיים על ידי אלו שעל ידי הדיינים שדנין בין איש לחבירו העולם קיים כי אלמלא הדין כל דאלים גבר וכן האמת כמו שאמרו [ע"י שבת קד א] שקר אין לו רגלים אבל האמת הוא יסוד ומעמד גדול לכל הדברים וכן השלום כמו שאמרו [אבות פ"ג] הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מורא מלכות איש את רעהו חיים בלעו ע"כ:

וזהו כוונת רבותינו ז"ל באמרם כל הדין דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כי הקדוש ברוך הוא ברא העולם להיות קיים והרשעים שגוזלין וחומסיין מחריבין אותו במעשיהם וכמו שמצינו בדור המבול שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל דכתיב כי מלאה הארץ חמס וכתיב בתריה הנני משחיתם את הארץ נמצא שהדין המשבר זרועות רמות הרשעים ולוקח מידם טרף ומחזירו לבעלים מקיים העולם וגורם להשלים רצון הבורא יתברך שמו שבראו להיות קיים והרי כאילו נעשה שותף להקב"ה בבריאה.

ואברהם אבינו לא ידעו השם וקראו אוהבי אלא על אשר הלך בדרך המשפט והזריח בו בניו כדכתיב [בראשית יט] כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת אחרייו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ומרע"ה רבן של כל הנביאים לקח עצת יתרו בענין המשפט להעמיד שופטים להזהיר את ישראל ולצוותם ע"ד המשפט וה' הסכים על ידו ויהושע אחרי כרתו ברית עם ישראל לעבוד את ה' סיים את דבריו במשפט דכתיב [יהושע כד] ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם כי המשפט הוא יסוד ועיקר גדול בעבודת השם ואחריו כל שופט ושופט שפט את דורו והשיבו מדרכו הרעה לעבודת ה' ללכת בדרך אשר דרך בה אברהם אבינו לעשות צדקה ומשפט ובעבור זה ניצולו מידי אויביהם עד קם שמואל לנביא נאמן השם וישפוט את ישראל כל ימי חייו והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והמצפה והגלגל ושפט את ישראל את כל המקומות האלה ואמרו חכמים שבדרך שהלך שנה זו לא הלך שנה זו למען השיב לב כל העם לעבודת השם וללכת בדרך אשר הלך אברהם אבינו ע"ה.

וימשח את דוד למלך על ישראל וילך גם הוא בדרכי השם מכל אשר היו לפניו דכתיב ויעש דוד משפט וצדקה ויואב יחיה את שאר העיר ואחז"ל בזכות משפט וצדקה שעשה דוד יואב יחיה את שאר העיר ויקם בנו תחתיו ידיד ה' אשר אהב ללכת בחוקות דוד אביו וישאל מאת ה' לב מבין שומע לשפוט את עמו להבין בין טוב לרע וייטב בעיני ה' על אשר שאל את הדבר הזה ויתן לו לב חכם ונבון אשר כמוהו לא היה לפניו ואחריו לא קם כמוהו וייראו כל ישראל מפניו כי ראו כי חכמת ה' בלבו לעשות משפט.

וגם יהושפט שהלך בדרכי אביו וגבה ליבו בדרכי ה' נתחזק בדבר המשפט והעמיד שופטים בכל עיר ועיר ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפוטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט וגם יאשיהו שהכתוב מעיד עליו וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ואחז"ל שכל דין שדן עד שהיה בן י"ח שנה החזיר לבעליו וגם מלך המשיח שיגלה במהרה בימינו משבחו הפסוק בדבר משפט דכתיב [ישעיה יא] **ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ** וגו' וכפי גודל משכורתו כן עונש המבטלו והמעוותו כדתנן חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין

וכן אמר דוד [תהלים קיט] **עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעשקי** מכלל שבמניעת המשפט יונח ביד העושקים ולא חרבה ירושלים ולא גלו ישראל אלא על שבטלו המשפט כדכתיב [ישעיה א] **מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים וכתיב יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם** וכתיב בתריה **הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי ובמשפט עתידה לפדות דכתיב [שם] ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה** וכתיב [שם] **דרשו משפט אשרו חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה וכתיב בתריה אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו** והוא מקרב הגאולה דכתיב [ישעיה נו] **שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות והקב"ה חפץ בו יותר מבכל הקרבנות דכתיב [משלי כא] עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח מחטאת ועולה לא נאמר אלא מזבח ובכמה מקומות הזהיר עלינו ע"י משה רבינו עליו השלום [דברים א] **לא תכירו פנים במשפט לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא** ועוד הזהיר עלינו בעשה [ויקרא יט] **בצדק תשפוט עמיתך** [דברים א] ושפטתם צדק וצוה למנות שופטים בכל המקומות דכתיב [דברים טז] **שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך** שופטים הם הדיינים הקבועין לשפוט ושוטרים הן בעלי מקל ורצועה העומדין לפני הדיינים לרדות על פי הדיינים:**

וא"ר ירמיה **אשר תשים לפניהם** אשר תלמדם מיבעי ליה אלא אלו כלי הדיינים מקל ורצועה מנעלא ושופר וכתב רב האי בית דין צריך שיהא לו מזומן במושב ב"ד. מקל לרדות בו ורצועה להלקות בו ושופר לנדות בו וספר תורה נמי צריך שתהא מזומן בב"ד כדאמרין בתקנת עזרא שיהו בתי דינים קבועים בב' ובה'. ואמרין מ"ט משום דשכיחי בהו רבים איבעית אימא משום טירחא לאפוקי ספר תורה ותנן בפ"ק דמכות [ז א] [א] סנהדרין נוהגת בין בארץ בין בח"ל ומסקינן בגמרא שאין ח"ל שוה לארץ שבארץ. חייבין למנות בכל פלך ובכל עיר ועיר ובח"ל אין חייבין למנות אלא בכל פלך ופלך ולא בכל עיר ועיר ודוקא בזמן שיש סמיכה אבל האידנא דליכא סמיכה כל הדיינים בטלים מן התורה כדכתיב **לפניהם** לפני אלהים הכתובים בפרשה דהיינו סמוכים ודרשינן לפנייהם ולא לפני הדיוטות ואנו הדיוטות אנו לפיכך אין הדיינים מן התורה אלא דשליחותייהו דקמאי עבדינן:

ומסקינן דלא עבדינן שליחותייהו אלא במידי דשכיחא ואית ביה חסרון כיס כגון הודאות והלואות פ"א שתובע אותו בעדי הודאה שהודה לו בפניהם או שהלוה לו בפניהם אבל במידי דלא שכיח אפילו אית ביה חסרון כיס כגון אדם שחבל בחבירו אין דנין אותו וכן מידי דלית ביה חסרון כיס כגון בושת אף על גב דשכיח אין דנין אותו וכתב הרמב"ם אבל ריפוי ושבת דנין אותו וכן הורו הגאונים ואמרו שמעשים בכל יום לגבות ריפוי ושבת בבבל ומדברי א"א הרא"ש זצ"ל יראה שאין דנין אותו וכן שור שהזיק אדם אינו מצוי ואין דנין אותו אבל אדם שהזיק שור ושור שהזיק שור מצוי הוא ודנין אותו ודוקא שהזיק בשן ורגל בין שהזיק לבהמה כגון שנתחככה בו או אכלה פירות שזרחה לאכול וכיוצא באלו ובין שהזיקה אוכלין שחייבת עליהם נזק שלם דנין אותו אבל אם הזיקה בקרן או בתולדותיו אין דנין אותו שאם תם הוא קי"ל פלגא נזקא קנסא ואין דנין אותו ואם במועד אין מועד בבבל ואפילו הועד בא"י ובא לבכל אין דנין אותו דמילתא דלא שכיחא הוא. כתובת אשה וירושות ומתנות דינן כהלואות ודנין אותו כדי לנעול דלת בפני עושה עולה שלא יסמוך לומר שכנגדו לא ימצא מומחים שידונו אותו וכן גזילות דנין אותו אבל כל קנס אין דנין וכו"כ הרמב"ם כל הקנסות שקנסו חכמים בתוקע לחבירו וסוטר לחבירו וכיוצא בהן אין גובין אותם וכל המשלם חצי נזק או יותר ממה שהזיק אין גובין אותו חוץ מחצי נזק צרורות שהוא ממון ואינו קנס: מי שגנב או גזל גובין ממנו הקרן בחוץ לארץ ולא התוספת ולא כל המשלם על פי עצמו גובין אותו בח"ל שהרי הפגם והבשת והכופר משלם אדם ע"פ עצמו כגון פיתיתי בתו של פלוני המית שורי את פלוני ואין גובין אותו בדייני חוצה לארץ: דיני גרמות אינם כקנסות וגובין אותן בחוצה לארץ וכן דין המסור אף על פי שלא עשה מעשה גובין אותו ע"כ: וכל אלו שאין דנין אותן אם תפש הניזק שיעור מה שראוי לו ליטול אין מוציאין מידו וכתב ר"ת דוקא שתפש דבר המזיק עצמו וכשתפשו בשעת הנזק אבל מידי אחריני לא שאם תועיל תפישה לכל מה שיתפוש היום או למחר יתפוש הרבה משלו ואין מוציאין מידו שאין דנין דיני קנסות בבבל וא"א הרא"ש ז"ל כתב אף אם תפש ד"א לא מפקינן מיניה ואם תפש יותר מכדי נזק שמין לו ב"ד כדי נזקו ומוציאין מידו המותר ואין זה דיני קנסות שכבר נפרע מנזקו בתקנת רז"ל שאמרו

ואי תפש לא מפקינן מיניה ואין דנין אלא להחזיר המותר: ומלשון רב אלפס יראה שאם יאמר הניזק תשומו לי הנזק מיד כדי שאדע כמה יש לי לתפוס שומעין לו וא"א כתב דלא נהירא שאין שמין כלל לגבות הנזק אלא אם תפש שמין לו ואומריין לו כך וכך תחזיר לו:

ואם בא הניזק לב"ד ואמר להם קבלו עדות שאם אתפוש משלו היום או למחר שלא יוציאנו מידי אין ב"ד נזקין לו לקבל עדותו דכיון דאין דנין דיני קנסות בבבל אין נזקין לו לקבל עדותו אם יתפוש כדאמרינן אין מועד בבבל אין בית דין נזקין לקבל העדות אף על פי שאין בו עתה הוצאת ממון אבל אם תפש הניזק ותבעו המזיק לב"ד אומריין לניזק שיביא עדים אם יראה לבית דין שבדין תפש אומריין למזיק אין אנו דנין לך קנס אלא אם תרצה לפדות מה שתפש משלך תן לו כך וכך ממון ואם תפש יותר אומריים לו להחזיר המותר ואם לא הביא עדים שראוי לזכות בהם אומריים לו להחזיר מה שתפש: כתב רבי אברהם ב"ר דוד ז"ל שאם הודה ואח"כ באו עדי' קי"ל כרב דאמר מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור ואי תפש מפקינן מיניה ואי תפיש קמי הודאה ואח"כ הודה מפקינן מיניה ולא אמרינן דתפיש דקמי הודאה כעדים דמיא והרמב"ן הקשה לדבריו דלא היא הודאה אלא בב"ד והאיזנא ליכא בב"ד מומחין והו"ל כמודה חוץ לב"ד שאין נפטור מן הקנס כדאמרינן שאין העדאה בבבל משום דבעינן העדאה בב"ד וליכא הילכך אי תפש לא מפקינן מיניה בין תפש מקמי הודאה או אחר הודאה: כתב רב אלפס מנהג ב' ישיבות אף על פי שאין גובין קנס מנדינן ליה עד שיפייס לחבריה וכדיהיב שיעור מה דחזי למיתב ליה שרינן ליה לאלתר בין איפייס מרי דיניה או לא איפייס וכ"כ הראב"ד והוסיף לומר שאם יש לקנס קצבה כגון נ' של אונס ומפתה מנדינן ליה עד שיתן אותה קצבה וכן כתבו קצת מהגאונים ולא נהירא לא"א שאין לך גוביינא גדולה מזו דמשמתינן ליה דלנקטיה בכובסיה עד דשבק לגלימיה: ורב שרירא גאון כתב לא מצינו בתלמוד לנדותו אלא עד דמסלק הזיקו וסמכו חכמים האחרונים וראשי ישיבות כי ראו נזק גדול משום שאין דנין דיני קנסות ועשו תקנה לנדות החובל עד שיפייס הנחבל בקרוב כי אין דרך לדקדק ולומר כך וכך קצבנו עליך לתת כך וכך וגם לזה קצבנו ליטול כך וכך כי זה היה דיני קנסות אלא משערים בלבם שיעור קרוב ואין מגלין אותו ומנדין לחובל עד שיפייס לנחבל ורואין עד כמה מגיע לתת לו אם קרוב לאשר בלבם והנחבל אינו רוצה לקבל אומריין לו אין בנו כח לנדותו יותר מכאן ומתירין אותו ואם רחוק ממה שהיה בלבכם אין מתירין אותו עד שיקרבו לאותו שיעור: וכן על המבייש בדברים דקי"ל שהוא פטור כתב רב שרירא גאון שמנדין אותו עד שיפייסנו כראוי לפי כבודו וכתב א"א ז"ל ומסתברא דיותר הוא בוש של דברים מבושת של חבלה שאין דבר גדול כלשון הרע ודיבה שאדם מוציא על חברו: ירושלמי המבייש את הזקן נותן לו בושתו שלם חד בר נש איפקר לרבי יודא בר חנינא אתא עובדא קמיה דר"ל וקנסוהו ליטרא דדהבא: